

Chris van Esterik

No satisfaction

Hoe we werden wie we zijn

Boom Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever
without the written permission of the publisher.*

Omslag: Bart van den Tooren

Foto omslag: Dries van Ingen op zijn Horex 400 cc, 1969. Collectie D. van Ingen

Zetwerk: Zeno

© 2011 Chris van Esterik

ISBN 978 90 8506 985 0

NUR 320

www.uitgeverijboom.nl

‘Het is de tragiek van bijna elke schrijver, dat hij de goudmijn van zijn eigen, schijnbaar triviale ervaringen en herinneringen niet kan of wil zien. Ik zie nu eindelijk in dat de majesteit Gods heel dicht bij huis, gewoon in een met oude fietsbanden volgeworpen achtertuin, te zien en te ervaren is.’

Gerard Reve, brief aan Josine Meyer, 17 juli 1967, Greonterp

‘De wereld van het alledaagse is het domein van benauwende drama’s, nietszeggende situaties, gebeurtenissen en verhalen buiten de Geschiedenis. Het banale, grenzend aan het dramatische, of zelfs in het hart van het dramatische. Het onbetekende vol van niet opgemerkte betekenissen.’

Henri Lefebvre, *Critique de la quotidienne* (1961)

‘Nicht umsonst ist die Reise vor allem eine Rückkehr.’

Claudio Magris, *Ein Nilpferd in Lund* (2009)

Inhoud

Van tapkast naar Olympus 11
Een expeditie naar het onbekende

Deel I 1945-1960 Wederopbouw, wellevendheid en welvaart

1 Stunde Null 17

Puinexpres – Noodhulp – ‘Aan ’t werk!’

2 Het Stedelijk Gymnasium en Tiels ‘plaats onder de
Nederlandsche steden’ 31

Gymnasiale kermiscenten

3 Industriëlen en arbeiders 39

Een rode stad

4 Godsdienstoorlog 43

Een centrum van antipapisme – Een protestantse martelaar

5 Wellevendheid 51

Een deftige jongensclub – Het gymnasium ondervuur

6 Woningnood 59

Bouwvallen en een verrotte poepdoos

7 Bildung en het nut van leren schrijden 67

*De zucht naar volwassenheid – Het woord ‘sorry’ en de apocalyps – De inborst
van een oorlogskind*

8 De stad als wereld 77

Autarkie en de geuegten van de volkstuin – Beschavingsoffensief

9 De zegeningen van de stedelijke autonomie 87

Zelfheilgende liefdadigheid – De oogst van katholieke dadendrang: fraaie bolwerken – Kleingeld – Voetbal, toneel en muziek: drift, magie en vervoering – Een wereldpodium in Tiel – Een freule als Don Quichotte – De eerste neger van Nederland – Socialistisch toneel: ‘de dageraad der volksbevrijding’

10 De onverbiddelijke opkomst van het doorleren 115

Poortwachter van levenslopen – Roerige jeugdijaren – Appels, uitsmijters en een opleiding – Een groeiende stapel vaat – De fascinatie van het boek – Cornelis, een held van zijn tijd – De keerzijde van de welvaart

11 Ongebaande paden 137

De test – De weg van Tiel naar Rome – Drilpraktijken – Een buitengewoon geheim – Een meervoudige outsider – Een diepkatholieke opvoeding – Intelligentie en emancipatie – De radio: een omwenteling

12 Welvaart, modernisme en ‘de wilde zee van de eigen verlangens’ 167

De Toekomst: atoom, Spoetnik en blikgroente – De huisvrouw op weg naar Goed Wonen – De welvaart ontregelt – Jachtige tijden en aardse paradijzen

Deel II 1960-1970 Zwanenzang en popmuziek

De droom 185

1 Avondkleding gewenst 187

Plebs en landadel – Een indrukwekkende façade – ‘Dom en lui’

2 Nieuwe werelden 203

Twee overdonderende dagdromen – ‘Welvaartspsychose’ – Een gebrek aan arme gezinnen – Een debalottage

3 Gymnasiale rituelen 221

Een volkse hockeystick – Eten met mes en vork

4 Sterren en dwaallichten 231

Een intellectuele bohémien – De oogverblindende schoonheid van de wiskunde – Vertaalmachines – Het ‘Handboek Soldaat’

5 De laatste dagen van Rome 247

De komst van het spijkerbroekenparadijs – De ‘failliete inboedel’ van de moderne tijd – De triomf van Luxaflex – Een ongewassen liedjeszanger – Weggeblazen hostiekelken – De glimp van een bh – The scene in Tiel – Een notabel opstootje – Verpaperassing – De mislukking van een beschaafde kout – Het curatorium en een vuige PvdA'er

6 Ondergang en underground 279

Ongehoorde boeken: seks en vernietiging in Nederland – Verwijdering – Mantelpakjes en damesondergoed – Pennyschoes en underground – Een lachende God

7 De alleenheerser 307

‘Hels kabaal van de beat’ – Een gespleten biografie – Klassikale executie – Zwendel en bederf – Griekse beginselen

8 Afbladderende cultuurburchten 325

Modern Times en de teloorgang van het habijt – Bloot, seks en schuttingwoorden – Easy Rider, een cultfilm

9 Rome gevallen 337

Een shagje als lont van de revolutie – Samizdat – De wonderbaarlijke metamorfose van een alleenheerser – Een woordeloos einde – De erfenis – Twee dubbeltjes en een stuiver – Epater le bourgeois – Hear my train a comin’

Nawoord 361

Bronnen & literatuur 363

Lijst van geïnterviewden 373

Sponsors 375

Van tapkast naar Olympus

Een expeditie naar het onbekende

Het is februari 1962. In de kleine woonkamer achter de keuken van ons café is de sfeer gespannen. De schoolkeuzetestonderzoeker, een nieuwe zegening van de moderne tijd, neemt het woord: 'Moet uw zoon, meneer en mevrouw van Esterik, naar de hbs of naar het gymnasium?' Hij haalt een mij bekend plankje uit zijn tas, samen met een tang en een stuk ijzerdraad. 'Kijk,' zegt hij tegen mijn ouders, 'hier ziet u een plankje waarop een zeshoekig stukje ijzerdraad is vastgenageld. Ik heb uw zoon gevraagd om met deze tang de vorm van dit stukje ijzerdraad met de tang na te buigen. Dat heeft ie, in tegenstelling tot vele andere testen, eerlijk gezegd zo beroerd gedaan dat ik op basis daarvan het gymnasium voor uw zoon adviseer.'

In het café speelt de jukebox 'Och was ik maar bij moeder thuisgebleven' van Johnny Hoes, dat al weken in de top tien staat. 'I'm gonna knock on your door' van Eddie Hodges staat op nummer één. De reis begint. Van de tap met bier, jenever en sigaretten naar de verheven Olympus van het stedelijk gymnasium in Tiel.

Een jaar eerder wordt Gery van IJzendoorn ook getest op de katholieke lagere school van de nonnen in Tiel. Gery is de oudste dochter in een diepkatholiek en doodarm loonwerkersgezin met zes kinderen uit de Papesteeg in Tiel. De nonnen hadden haar al

voor de katholieke vglō (voortgezet gewoon lager onderwijs) of hooguit de ulō voorbestemd. De uitslag van de schoolkeuzetest is gymnasium.

Zo werden onze levens en die van een aantal babyboomers op een heel andere spoor gezet dan het gangbare: weg van het dorp, weg van de tap, de jukebox en ouders met lagere school als hoogste opleiding. Gery zou aan het vruchtbare katholieke baarmoederschap van haar moeder ontkomen, weg van Tiel en weg van het geloof. Ingesleten levenspatronen van generaties her kwamen op de helling te staan. Voordien onbekende werelden werden betreden. Anneke Vellinga hoort in 1963 in de eerste klas de rector aan het einde van de les Latijn 'Daar gaat de bal' zeggen. Verrast kijkt ze uit het raam om de bal te zien. De rector, voorzien van een zelf aangeleerd accent met dubbele hete aardappel doet niet op de bal, maar op de schoolbel die de pauze aankondigt. De gymnasiumcultuur omschreef zichzelf als beschaving en dat wat zich erbuiten bevond als 'levensgewoonten'. Een samensmelten van de twee vindt lang niet altijd plaats. Gerys lijflied wordt aan het einde van haar gymnasiumtijd 'Factory Girl' van The Rolling Stones: 'Waiting for a girl, she has no money everywhere/ waiting for a girl and she's got stains all down her dress/ waiting for a factory girl.'

Het treffen tussen beschaving en levensgewoonten was een *clash of civilisations*. De clash van ons, babyboomers, wakkert vanaf 1963 verder aan tot een sluimerende onvrede met explosiegevaar. In dat jaar komen de eerste nummers van The Beatles en The Rolling Stones uit: de jaren zestig zijn begonnen. Met het dynamische mengsel van muziek, spijkerbroek en protest proberen we bressen te schieten in de vestingmuren van het gymnasium. Het is herfst 1965. Met de muziek van mijn bandrecorder zweep ik als diskjockey de dansende meute van de derde klas op tijdens het eerste popfeest in de gymnastiekzaal van het beschaafde bastion. Ik open met het net uitgebrachte 'Satisfaction' van The Rolling Stones, of zoals wij het noemen 'No Satisfaction'. De extase van 'No Satisfaction' met alles: onze ouders, de

school, de rector, de stad en iedereen boven de 25, maakt zich van ons meester. Dan, opeens, staat de rector in de deuropening. Met zijn hoofd vol strofen van Horatius en de liederen van Schubert overziet hij zwijgend en met priemende blik het slagveld der barbaren in zijn eigen school. Het opzienbarende einde van het feest wordt in deel twee beschreven.

De roerige jaren zestig lijken aanvankelijk geheel aan het gymnasium voorbij te gaan. Als een Romeins veldheer, met lichtelijk nepotistische trekken, bestiert rector Scholte de school met harde hand. Het eeuwenoude fundament van zijn klassieke bolwerk zal de rimpeling van een roerig decennium wel doorstaan. Toch blijft het explosieve mengsel van popmuziek, politiek en jeugdcultuur onder de oppervlakte smeulen. Hoe zag die veenbrand eruit? Voorzien van een lading boeken, muziek en tijdschriften als munitie bestoken we vier jaar na het feest in de gymzaal het klassieke rijk van de rector opnieuw. Op 16 december 1969 steekt hij nietsvermoedend zelf de lont van de revolutie aan en luidt zo zijn eigen einde in.

Hoe kwamen wij toch in een luttel aantal jaren aan een jeugdcultuur, zo anders dat hij onze ouders de stuipen op het lijf joeg? De oorsprong van ons, Betuwse babyboomers, ligt in de naweeën van de Tweede Wereldoorlog en de periode van wederopbouw in de jaren vijftig. Om iets van onszelf en de jaren zestig te begrijpen, is het nodig terug te gaan naar de wortels van onze toekomst, de naoorlogse jaren van tucht, spaarzaamheid en vlijt.

DEEL I

1945 – 1960

Wederopbouw, wellevendheid en welvaart

1

Stunde Null

Het was 5 mei 1945. Terwijl de rest van het land de bevrijding vierde, was de stad aan de Waal al maanden verlaten, op wat Duitse soldaten na. Duizend jaar eerder bezorgde de rivier het Betuwse Tiel zijn bloeitijd als handelsstad, nu bracht hij oorlog en verwoesting. De binnenstad lag goeddeels in puin, kapotgeschoten vanaf oktober 1944 door de bevrijders die nooit kwamen, de geallieerde troepen aan de overkant van de rivier in het bevrijde land van Maas en Waal. Alles wat de sfeer van een stad bepaalt, was verwoest of zwaar beschadigd: de eeuwenoude Sint-Maartenskerk, de schouwburg – in de volksmond het Spaarbankgebouw –, de karakteristieke winkels in de binnenstad, de mooie Waterpoort aan de Waal, het statige onderkomen van de deftige Groote Sociëteit ernaast met zijn prachtige uitzicht op de rivier, het postkantoor, de ambachtsschool, het sfeervolle hotel Corbelijn en honderden andere mooie en minder mooie huizen en bedrijven.

Bij de grootste industrie van Tiel, de metaalwarenfabriek van de firma Daalderop – producent van tin, boilers, theepotten, wasketels en tientallen andere huishoudelijke artikelen – werkten op die 5de mei nog twaalf werknemers van de oorspronkelijke achthonderd. Op 1 januari 1945 was het bedrijf getroffen door dertig zware granaten van de geallieerden. Een week eerder was directeur Jan Daalderop ('Mijnheer Jan'), 43 jaar oud, als gijzelaar door de Duitsers gefusilleerd. De honderden Daalderop-arbeiders waren in de oorlog op transport gesteld om in Duitsland te gaan werken, samen met grote delen van het machi-

nepark. Jamfabriek De Betuwe werd zo zwaar getroffen door geallieerd vuur dat pas in 1946 de productie hervat kon worden.

Pieta Hol uit het naburige Ingen ging op 2 november 1944 op bezoek bij haar dochter Jaan, die met man en drie jonge kinderen in de kelder van hun huis in de binnenstad bivakkeerde. Ze schreef: 'De vorige dag was Tiel zo beschoten dat er vier slachtoffers waren. De slager Izaks had een scherf in zijn been gekregen. Mensen die in de winkel stonden kregen scherfwonden. Toen ik even bij Jaan zat, moest ik al de kelder in vanwege de granaten. Voor het eten nog een keer en onder het eten. Elke keer als ik op het trapje stond, ontplofte er net weer een granaat. De bedden stonden bij Jaan in de kelder.'

Jaan schreef aan haar zuster Ali in Heemstede:

Heel Tiel slaapt in de kelder en hoe lang nog? We hebben hier geen gas, electriciteit, een paar uur per dag water van de waterleiding. We krijgen niet veel op de bon, geen boter en melk. Hoe gaat dat bij jullie? We kunnen hier gelukkig bij de boeren nogal wat halen. We zitten bij een carbidlamp, zolang het duurt. We kunnen er net een kous bij stoppen, maar verder niet. Op de kelder hebben we een rij zakken met pulp [veevoer van bieten] liggen. De hele dag de luiken dicht, zowel voor als achter. Zie hoe wij hier zitten. De Betuwe wordt helemaal pap, een tweede Rusland zeggen de Duitsers.

Een verslaggever van de *Nieuwe Tielsche Courant* bezocht op 6 december het spergebied van de stad bij de rivier waar alle bewoners door de Duitsers gesommeerd waren om hun huizen te verlaten:

Afschuwelijk zoals alles er uit ziet. Behalve dat de woningen leeggerooft zijn, hebben de schavuiten alle laden uit kasten op de vloeren leeggeschud. De meest kostbare en vooral voor een familie waardevolle en nooit te vervangen eigendommen zijn vernield. Fraaie wandversieringen zijn bekrast en met uitwerpselen volgesmeerd. Op een schrijftafel vonden we een doos met een deksel

De verwoeste binnenstad van Tiel.

StadsarchiefTiel

gesloten, vol met faecaliën. Een Tielsche dame, die in Kerk-Avezaath krankzinnig was geworden, werd naar Tiel overgebracht.

De volgende dag schrijft hij over de geallieerde beschietingen:

Om 12 uur ontbrandt een geweldig vuur uit Maas en Waal. Een granaat tippelt zigzag door het scheidingsstraatje en blijft voor de stoep bij de firma H. de Kok in de Waterstraat liggen. Voorbijgangers vliegen bliksemsnel in portieken om dekking te zoeken. Het schieten wordt heviger. De garage Moll wordt viermaal getroffen, drie inslagen in het huis van den heer Wage en een bij den heer Rutten in de Stationsstraat. Steenbrokken vliegen over de stad. Door de stad lopen bloedsporen van mensen, die door de scherven zijn geraakt. Des middags om 2½ uur wordt een regen van mitrailleurkogels op Tiel afgevuurd. Door de Weerstraat schiet een scherm van kogels, die tegen de eerste huizen van de Voorstad afketsen. Waar-

toe dit zotte munitie-verspillen dient begrijpt niemand, want Duitsers zijn er vrijwel niet in de stad. Het water overstroomt vele deelen van de Betuwe [op 2 december 1944 hadden de Duitsers de Rijndijk bij Elden, vlak onder Arnhem, opgeblazen als weermiddel tegen de in de Betuwe achtergebleven geallieerde soldaten na de mislukte operatie *Market Garden* in september van dat jaar]. Naar Utrecht wordt een transport met 6 zieken vervoerd en 1 krankzinnige naar Den Dolder.

Omdat de beide ziekenhuizen van de stad in de vuurlinie lagen, opereerde chirurg dr. Hoogenboom de slachtoffers van de beschietingen in de kelder van de ambachtsschool. Er waren dagen bij van tien tot twaalf operaties. De hele opslag van het kleine aannemingsbedrijf van de firma Andernach in de binnenstad stond vol met doodskisten. Veel anders dan het timmeren van lijkkisten was er voor Andernach ook niet te doen.

In januari 1945 werden alle dertienduizend inwoners van de stad op last van de Duitsers geëvacueerd door het speciaal daarvoor in het leven geroepen B.A.B. [Bureau Afvoer Bevolking] onder leiding van tandarts en notabele Dick Buisman (1919-2004). Dokter Hoogenboom evacueerde zijn noodziekenhuis naar landgoed Mariënwaerdt in Beesd. Eerder waren al velen richting Culemborg en Geldermalsen getrokken, maar daar was het inmiddels overvol. Een lange stoet vluchtelingen zette zich in beweging richting Wijk bij Duurstede, vijftien kilometer verder aan de overkant van de Rijn. Te voet, met een fiets, een kar of een bolderwagen met have en goed trokken ze over de besneeuwde weg naar het veer over de Rijn naar Wijk bij Duurstede. Het was koud. Vandaar verder naar Driebergen. In Driebergen werden ze in veewagens geladen. Op 26 januari 1945 kwamen ze eindelijk aan op de door de Duitsers bevolen plaats van bestemming: Leeuwarden.

Gerrit Vink (1934) geboren in een kledingzaak in de Weerstraat, vijftig meter van het huis van Jaan, was tien: 'Wij waren in Geldermalsen geëvacueerd, zo'n tien kilometer van Tiel. Van

zover kon ik Tiel zien branden. Fosforgranaten van de geallieerden en huizen door Duitsers in brand gestoken. Toen we terugkwamen, lag onze buurman, uitgeverij van Loon van de *Nieuwe Tielsche Courant*, in puin. Wij niet, maar binnen was alles opgebroken, tot en met de vloeren toe. Wij woonden achter de winkel; er was niks, ook niks om te verkopen.'

Puinexpres

Op 13 april 1945 schreef hoofdonderwijzer Franke uit het naburige Lienden: 'De Noormannen verwoestten indertijd Dorestad en de vandalen van 1945 deden Tiel. De gehele binnenstad is verdwenen op enkele panden na. Wie zal er naar Tiel terug kunnen gaan en welke bestaansvoorwaarden zijn daar?' Franke doelde met vandalen uiteraard op de Duitsers. De treurige ironie van de werkelijkheid was dat het 'zotte munitieverspillen' van de geallieerden het grootste deel van de stad verwoest had. Een welomschreven militair-strategisch plan had daar niet aan ten grondslag gelegen. De stad was vernietigd door de eigen bondgenoot zonder dat de bevrijding er een dag eerder mee bereikt was. 66 jaar later is die gedachte nog te pijnlijk om onder ogen te zien en derhalve diep weggestopt in het collectieve geheugen van de stad.

De lente van 1945 was prachtig. Meester Franke schrijft: 'De Betuwe bloeit. Kersen en peren zijn één bloemenweelde en ook de appel zal spoedig in bruidstooi verschijnen.' Te midden van de bloesem brak in de meimaand, net als voor de gebombardeerde steden in Duitsland, voor Tiel de *Stunde Null* aan, het tijdstip van Genesis 2: 'de aarde nu was woest en ledig'. In dit geval verwoest en ledig. Het eerste dat in dit grimmige landschap bewoog, waren de smalspoortreintjes, overgebracht uit het in 1940 gebombardeerde Rotterdam, de zogenaamde 'puinexpres'. Maandenlang, tot februari 1946, stortten de puinkarretjes

De 'puinexpres' op de Markt.

StadsarchiefTiel

het lieflijke aangezicht van de stad de oude haven in, die er mee gedempt werd. Klaas Beutener, achttien jaar oud en zoon van een Tielse aannemer, was een van de eersten die na 5 mei de stad in mocht: 'We begonnen met draadnagels uit gebombardeerde huizen te trekken. De kromme draadnagels sloegen we recht en het hout van de deuren en de balken verzamelden we in een oud fabriekspand aan het Fabriekslaantje. Zo begon de herbouw van Tiel.'

Het herstel van de binnenstad zou nog jaren duren en de luister van voor oktober 1944 keerde niet meer terug. Driehonderd panden waren volledig vernield, 1350 hadden ernstige tot zeer ernstige schade. Huub van Heiningen (1924), journalist en stadshistoricus van Tiel: 'Na de oorlog zijn er nog eens twee tot drie keer zoveel panden vernietigd als in de oorlog. Zo veel is er afgebroken. Het idiote was namelijk dat je wel subsidie kon

Aanplakbiljet in mei 1945.

StadsarchiefTiel

krijgen voor wederopbouw, maar niet voor restauratie! Daarbij wilde de gemeente in een aantal straten ook nog eens de rooilijn terugleggen. Die stimuleerde daar niet dat de panden herbouwd werden.'

Het Bureau Afvoer Bevolking werd nu ingeschakeld voor de terugkomst van de geëvacueerde Tielenaars, het in kaart brengen van de schade en het tot leven brengen van de dode stad. In de zomer van 1945 stelde het B.A.B. een lijst samen 'van winkels en bedrijven welke in de binnenstad door brand zijn verwoest'. Het waren er 98. De lijst toont hoe fijnmazig, welhaast overdadig, het net van winkels was in een gemiddelde provincieplaats als Tiel in de jaren veertig. Op een oppervlakte van minder dan een vierkante kilometer bevonden zich zeven verwoeste slage-

rijen, zes schoenmakers, vijf boekhandels, vijf sigarenwinkels, drie cafés, vijf kruideniers en twee visboeren. De verzuiling strekte zich uit tot de haarvaten van de toenmalige stad. Dus stuurden de rooms-katholieke middenstanders in december ook een lijst in die de eerste lijst grotendeels overlapte: 'Bovenaanstaande leden der R.K. Middenstand zijn uitgebombardeerd.' Het waren er 32 van de 98, een teken dat het rooms-katholieke volksdeel een minderheid vormde in de stad, maar allermindst uit te vlakken viel, zoals we nog zullen zien. De firma Kusters-van Doesburg op de Konijnenwal adverteerde met de tekst: 'Aparte afdeling voor het repareren van uw stukgeschoten meubelen.'

De zusters dominicanessen van het klooster achter het gymnasium waren in november 1944 geëvacueerd naar klooster Mariakroon in Culemborg: 'Een algemeen gejuich brak natuurlijk los', meldde de kroniekschrijfster van de nonnen op 5 mei 1945. 'We zongen "Oranje Boven" en nog enkele andere vaderlandse liederen, dansten op de tafel, speelden op de piano van "We zullen Holland houden", tooiden ons met Oranje en aan de pret kwam geen eind, de meesten dachten zelfs niet eens aan haar ontbijt. Toen naar de kapel om O.L. Heer te bedanken.' Begin juli 1945 was het dan eindelijk zover: 'Sinds 8 dagen woonde "ons Heer" weer in onze kapel. Heel plechtig was het Allerheiligste in processie door de Zusters met brandende kaarsen vanaf de voordeur afgehaald en zingend onder het "Adorate" binnengeleid in onze kapel.'

De commentator van de *Nieuwe Tielsche Courant* raakte de essentie van wat de stad was overkomen. Hij schreef in september 1945:

't Oude stadje is ineengestort: een derde ligt in puin. Daar stond die winkel, daar woonde dit gezin, waar nu, op zijn best, enkele brokstukken van kale muren zijn over gebleven. De stemmingsvolle St. Maartenskerk is een ruïne. Verbrand is de fijne Renaissancepreekstoel, evenals het imponeerende orgel en het gebeeldhouwde heerengestoelte. De kale muren staan nog en ook de zware pilaren

die het nu verdwenen dak moeten dragen. Van den mooien toren bleef slechts een stomp over. Een toonbeeld van verlatenheid.

Noodhulp

Op nationaal niveau besepte men dat de Betuwe een van de zwaarst getroffen gebieden van het land was. Er kwam een hulppactie op gang, de H.A.R.K. (Hulppactie Roode Kruis). De H.A.R.K. werd snel een begrip in de Betuwe: een landelijk verspreid affiche toonde een geknakte appelboom en de resten van een gebombardeerde muur. Prinses Juliana bracht in oktober 1945 een bezoek aan het magazijn met hulpgoederen van de H.A.R.K. in de stad. Bij gebrek aan een gemeentelijk apparaat dat zelf was 'uitgebombardeerd' en veel te klein was voor een nooit eerder gestelde mammoetopdracht als het tot leven wekken van een dode stad, viel het werk toe aan daadkrachtige individuen. De zweem van standsbewustzijn, die altijd nog in de Betuwe hing, overgebleven uit oude tijden, zorgde ervoor dat deze taak bijna als vanzelfsprekend toeviel aan de kleine kring van notabelen. Aan de 'goede' heer die in moeilijke tijden zijn onderdanen diende te helpen. Nu waren er in Tiel heren, die zich niet veel van het lot van hun onderdanen aantrokken Maar er waren ook notabelen, die zich voor hen inzetten. Dick Buisman, leider van de B.A.B. was er zo een, alsook mevrouw Cambier van Nooten-van der Hardt Aberson, de vrouw van de burgemeester en voorzitter van de H.A.R.K. afdeling Tiel. Op 27 juli 1945 kreeg ze een brief van het bureau B.A.B. waarin de omvang van de taak goed wordt geschetst. Een mevrouw T., 75 jaar oud, verblijft in Asperen, in een van de vele noodziekenhuisjes die het laatste halfjaar van de oorlog rond Tiel waren ingericht. Haar woning in het Zoutkeetstraatje was weggebombardeerd:

In verband met de opheffing van verschillende noodziekenhuizen, tijdens de evacuatie in het leven geroepen door het B.A.B. moet

genoemde Mej. T. (rheumatiek, hart- en nieraandoening) deze inrichting verlaten en een ander heenkomen zoeken. In de beide ziekenhuizen ter plaatse is schijnbaar geen ruimte aanwezig voor deze patiënte, terwijl het Groene Kruis ook niet bij machte is om in deze te helpen. Haar echtgenoot A.T. is momenteel ondergebracht in een kamer van de Scheering [een vakbondsgebouw], die voldoende ruimte biedt voor beide oudjes. Voor haar eventueele legering aldaar is echter noodig een ledikant, een bed, dekens, lakens, sloopen, terwijl enig lijfgoed hoogst welkom zou zijn. Zuster Schroot deelde mij o.a. mede, dat patiënte slechts een verschooning tot haar beschikking heeft, bij elkaar gelapt van oude en versleten goederen. Indien U aan dit gezin, dat werkelijk hulpbehoevend is, de noodige aandacht zult willen besteden, zult u beide partijen ten zeerste aan u verplichten.

Het B.A.B. kreeg in augustus 1945 brieven als de volgende:

Familie K.-J.:

Het huis in de Westluidensestraat is afgebrand.

Ze hebben niets meer.

Van het Rode Kruis hebben ze gekregen 1 ledikant, 1 bed en 2 stoelen. Dat ledikant is voor de man, die alleen slaapt.

De anderen slapen op stroozakken. De familie zou grote behoefte hebben aan steun. Het gezin bestaat uit man, vrouw en 9 kinderen van 4 tot 20 jaar. Het inkomen bedraagt f 24,- [€ 124 in 2011] steun. Er gaat van die f 24,- af: f 4,- huur, f 2,- ziekenfonds en f 1,20 voor het begrafenisfonds.

De kinderen verdienen niets. 2 meisjes zitten in een kamp, omdat ze voor de Duitse Weermacht hebben moeten werken.

De berechting van collaborerende of anderszins foute Tielenaars komt op gang. De wrok om de geschonden stad zit diep en leidt tot opmerkelijke straffen. De rector van het Stedelijk Gymnasium stuurt in oktober 1945 een brief aan het college van curatoren waarin hij meldt dat hij na het schrijven van de Politieke

Opsporingsdienst in het district Dordrecht besloten heeft om 'het getuigschrift van bekwaamheid tot universitaire studiën niet uit te reiken aan Mej. J. ter H. (1926) te L. een leerlinge van de zesde klasse van het gymnasium gedurende den cursus 1944-1945'.* Het schrijven van de Politieke Opsporingsdienst duidt erop dat 'Mej. Ter H.' of haar familie waarschijnlijk fout geweest is.

Op 15 juli 1945 pleit de heer Lahey bij de rooms-katholieke Sint Vincentius Vereniging, die behoeftige katholieke stadgenoten helpt, voor steun aan de weduwe E.: 'Zij moet in Leeuwen in een inrichting worden opgenomen voor f 9,- per week. Lahey kan dit niet alleen betalen. Van Maren wil eerst laten informeren bij Z.E. Pastoor. De heer Corver voelt weinig voor steun in dit geval. De andere heren denken er ook zo over. De weduwe E. is Rijksduitsche. Ze deed in de laatste jaren weinig aan godsdienstplichten. De zaak wordt aangehouden.' Twee weken later schrijft de notulist: 'De pastoor voelt niets voor deze zaak en na eenige discussie wordt besloten geen bijdrage te geven voor de bedoelde uitzending naar Leeuwen.'

'Aan 't werk!'

De metaalwarenfabriek van Daalderop komt op 1 oktober al met een – gestencild – eerste exemplaar van het personeelsblad. Er waren alweer zo'n driehonderd werknemers in dienst. Het is kort na Stunde Null zo blijkt: de arbeiders morren omdat er nauwelijks aan overalls en klompen te komen is. De schrijver probeert het uit te leggen:

De massa redeneert alsof dit een artikel is, dat alleen de werknemers bij Daalderop nodig hebben. Waar is: de mens is van nature

---

* Alle leerlingen van het cursusjaar 1944-1945 kregen vanwege de oorlogsomstandigheden zonder examen te doen hun diploma.